

УДК 17.03:378.1

О.А. КОЛЕСОВ: ПОРТРЕТ НА ФОНІ СУЧАСНОСТІ

Н.М. Кузьмінська, кандидат філософських наук, ст. викладач, Харківська державна зооветеринарна академія

О.А. Колесов – директор Харківського землеробного училища з 1882 по 1901 роки, вчений, педагог. В статті погляди О.А. Колесова на виховання розглядаються в контексті культурно-історичної ситуації кінця XIX ст. з урахуванням актуальності його ідей для сьогодення. Вихідною засадою освіти вчений вважає моральне виховання. Засобами такого виховання є вивчення богослов'я, філософії, історії. До завдань виховання О.А. Колесов відносить також становлення у учнів здатності до самостійної праці і турботу про їх здоров'я. Основою морального виховання є, на думку Колесова, любов як принцип відношення до світу.

Ключові слова: Просвітництво, Романтизм, позитивізм, моральне виховання, освіта.

Актуальність проблеми. Відродження і розвиток української національної культури передбачає увагу до процесів становлення освіти і науки, до пріоритетних цінностей у сфері виховання, до особистостей, що працювали у цій сфері, але діяльність яких, на жаль, недооцінена сьогоденням. До таких особистостей належить, на наш погляд, О.А. Колесов, директор Харківського землеробного училища з 1882 по 1901 роки, вчений, педагог, гуманіст.

Аналіз досліджень. Дослідженню фактів біографії О.А. Колесова і головних етапів його діяльності значну увагу приділяв Р.К. Рибальченко, краєзнавець, історик, культуролог, який присвятив висвітленню творчості видатного вченого низку статей. Фрагментарні звернення до життєвого шляху О.А. Колесова і його наукових праць знаходимо у матеріалах науково-практичних конференцій, присвячених річницям з дня народження видатного вченого і педагога, а також у матеріалах, присвячених історії Харківської державної зооветеринарної академії. Творчий доробок О.А. Колесова залишається недослідженим належною мірою, хоча фахівці вважають, що його наукові роботи актуальні і на початку XXI століття. Навіть робота «Про удобрювання ґрунту», відзначена великою золотою медаллю і грошовою

премією Імператорським Вільним Економічним товариством все ще чекає свого дослідника [1]. На наш погляд, і думки Колесова про освітянські і виховні процеси потребують значно більшої уваги

Мета статті – проаналізувати погляди О.А. Колесова на виховання в контексті культурно-історичної ситуації кінця XIX ст. з урахуванням запитів сьогодення. Основним джерелом, що дозволяє дослідити погляди вченого на освіту і виховання є великий за обсягом, змістовний «Звіт по харківському землеробному училищу» за 1886 рік, в якому наведена «Актова промова» О.А. Колесова, проголошена 13 листопада 1886 року на честь відкриття і освячення нового навчального корпусу [2].

Протягом XIX ст. провідними ідейними течіями у вітчизняному культурному просторі були Просвітництво і Романтизм, в останні десятиріччя XIX століття отримують розповсюдження ідеї дарвінізму і позитивізму. У науковому просторі України і Росії з'являється сузір'я видатних вчених, які зробили суттєвий внесок не тільки у вітчизняну, але і у світову науку. Згадаємо, перш за все, І.І. Мечникова, Д.І. Менделєєва, В.В. Докучаєва, одного з засновників фізичної хімії М.М. Бекетова, відомого зоолога О.О. Ковалевського, геолога, засновника еволюційної палеонтології В.О. Ковалевського, одного з засновників сільськогосподарської екології В.І. Ковалевського. (Сподіваємось, що ретельне вивчення робіт з екології і сільського господарства О.А. Колесова дозволить приєднати його ім'я до імен цієї плеяди).

Разом з тим, у сфері науки і освіти сумлінно працювали значно менш відомі талановиті особистості, сформовані духовною ситуацією доби. Вплив Просвітництва, крім віри в тріумф освіти і науки та історичного оптимізму, позначився в їх діяльності ідеями служіння батьківщині, служіння своїй справі і людям. Традиційне уявлення про необхідність виховання громадянина доповнювалось ідеями гуманізму; конкретизувались завдання «виховання громадянина».

Вплив Романтизму сприяв появленню уваги до духовно-емоційного життя особистості, співчуттям до важкої праці найбільш вразливих верств

населення, повагою до релігії.

Спрямованість на позитивну науку дає поштовх природничим науковим розробкам, що стосуються вирішення актуальних проблем практики, але розповсюдження позитивізму призводило до недооцінки значення моралі і духовності у життєдіяльності людини. Урахування наведених чинників дозволяє більш глибоко зрозуміти важливість поглядів О.А. Колесова на освіту і моральне виховання.

Моральне виховання вчений розглядає як вихідну засаду освіти. Засобами такого виховання є, на його думку, перш за все, вивчення: а) богослов'я; б) філософії; в) історії.

Колесов не був суворим послідовником релігії, не вимагав фанатичного дотримання релігійних обрядів, керуючись у кожному окремому випадку здоровим глуздом і інтересами справи. Наприклад, однією з причин покращення здоров'я учнів і зменшення випадків захворювань у 1881-1886 роках він вважає зменшення кількості пісних днів у році [2,16].

В християнській релігії Колесов зосередив увагу на одному з основних принципів – принципу любові. Любов – діяльнісне відношення: в християнстві – любов до Бога, любов до ближніх. У Колесова поняття «любов» фактично виводиться за межі релігії, стає принципом відношення до світу, охоплює всі сфери людської діяльності: «...задачи нравственного воспитания однако же и по счастью значительно облегчаются, если мы внесем в это дело любовь и как можно больше любви. Всякий раз, когда в училище случалось что-нибудь шероховатое, некрасивое, не хорошее – всякий раз я находил главную причину в недостатке или забвении одного, самого главного – недостатке любви. А потому ей, завещанной нам Божественным учителем, первое место в нашем деле, и главное внимание; все же прочее – доброе приложится и нам и им» [2, 91].¹

---

¹ У даному випадку не перекладаю, а з любов'ю цитую оригінал – автор статті

О.А. Колесов відходить і від традиційно-просвітницького уявлення про те, що моральні принципи можна засвоїти простою інтеріоризацією (в Новітню добу, у професійній етиці, до таких висновків прийшли тільки у другій половині XX ст.). Визнаючи важливість вивчення «наук моральних» О.А. Колесов підкреслює і значення практичної роботи у справі виховання – шкільні порядки, правила, поради і настанови, що дають викладачі, участь у спільній праці – все має бути спрямованим на становлення моральності [2, 90]. Вихователь впливає на вчинки учнів і власною індивідуальністю, і власними вчинками. З цього випливає, що людина, яка виховує інших, повинна турбуватись і про самовиховання [2, 91].

Зміст історії в кінці XIX ст. на вітчизняному ґрунті розуміють як спільну діяльність багатьох поколінь людей. Виходячи з цього, вивчення історії дає змогу зрозуміти і вищі прояви людської душі, і важкі наслідки помилок, тобто дає необхідний моральний досвід, щоб обрати правильний власний шлях.

Зміст «Актової промови» показує, що філософію Колесов розуміє, перш за все, як «практичну філософію», тобто етику. Інформаційний бік навчання, надання необхідних знань розглядається О.А. Колесовим в контексті виховання, як частина виховання; акцентується пріоритетність морального виховання перед інформаційним: «...в задачах воспитания мы должны поставить на первый план нравственное развитие воспитанников, потом приучение их к самостоятельному труду и развитие физическое и только на последнем – сообщение им полезных знаний [2,89]. На наш погляд, такий підхід ґрунтується на двох причинах:

І. Розповсюдження позитивістських поглядів серед освітян і науковців, надання статусу найбільш потрібних природничим і прикладним наукам. Даний процес супроводжувався нехтуванням гуманітарними науками, заперечуванням можливості морального виховання. В тезах звернення Архієпископа Харківського Амросія до учнів при освяченні нового корпусу, які наводить Колесов, проблема виражена досить точно: «Горделивое

настроение наук естественных и ненормальность такого положения» [2, 86]. У керованому Колесовим землеробному училищі, намагаються урівноважити природничі і гуманітарні знання, приділяють значну увагу питанням моралі. Перелік тем для написання творів показує, що від учнів вимагали не тільки знання природничих наук, а і вміння формувати власну точку зору на так звані прості норми моралі, а також вміння аналізувати більш складні гуманітарні питання. Ось, наприклад, деякі з тем для учнів молодших класів:

- Чем обязываются дети к почитанию своих родителей и в чем должно выражаться это почитание;
- По платью встречают, по уму провожают;
- Хорошие и дурные стороны бедности;
- Труд и его следствия [2, 22-24]

У старших класах тематика гуманітарних завдань стає складнішою:

- Как отразились продолжительные испытания Руси в период ее молодости на дальнейших судьбах ее?
- Здоровье – одно из высших благ;
- Отличительные особенности поэзии Державина сознанные им самим [2, 24, 25].

II. Збитки (матеріальні і моральні), які приносить свідомо аморальна позиція чиновників у відношенні до суспільних справ. «Человек безнравственный – язва общества во всех отношениях, и даже можно сказать так: безнравственный человек тем опаснее, тем вреднее для общества, чем он более энергичен, силен и чем большими знаниями обладает» [2, 88, 89]. Тобто такі люди здатні займати високі державні посади, але їх діяльність буде шкідливою для суспільства. Це положення конкретизується Колесовим у більш пізній роботі «Неврожай хлібів 1891 року і способи попередження неврожаїв» (1892 рік): «Газеты не раз называли по именам и фамилиям лиц, которые занимаются теперь скупкой хлеба в больших количествах, но не продают его. Эти рассчитывают, что к весне, когда хлеб везде подберется, а

нужда в нем будет еще больше, они одни останутся господами хлебного рынка и возьмут за свои запасы такую цену, какую только захотят, т.е. снимут с голодающих последние рубашки. Называют и таких общественных деятелей, которые или просто прикарманивали деньги, порученные им для раздачи голодающим, или же к хлебу назначенному на продовольствие народонаселения, подмешивали песок и всякий посторонний хлам. Такого сорта общественных деятелей можно сравнить с мародерами войны во время войны [3, 5]. До речі, сам О.А. Колесов матеріально допомагав найбіднішим учням, вдовам і сиротам. Він всі свої гроші і коштовності зберігав у банку, а проценти використовував на виплату стипендії свого імені в сумі 150 рублів (в ті часи це дорівнювало найвищій платі, яку сплачували «своєкошті» учні) [4, 12].

Моральність, на думку Колесова базується і на здатності до самостійної праці – як розумової, так і фізичної. Він вважає, що формування звички до самостійної праці досягається не тільки вивченням давніх і нових мов, математики, образотворчих мистецтв (ці твердження вченого відповідають ідеям Просвітництва), а і роботи душі, налаштуванням її на любов, становленням вміння приносити любов у кожну справу.

До завдань виховання у Колесова належить і турбота про здоров'я учнів: «Человек нравственный, здоровый и привычный к труду, но без достаточных познаний еще может приносить пользу, трудясь под руководством других, но человек больной – большую частью бремя для общества» [2, 88]. До обов'язків вихователя додається ще один обов'язок – навчити учня бути здоровим. Здоров'я учнів – постійна турбота Колесова і його однодумців. У «Звіті» Колесов наводить цифри по захворюваності учнів за десять років – станом на початок і на кінець року, середні дані – і з задоволенням відмічає покращення учнівського здоров'я в останні п'ять років. Причинами цього, на його думку є:

- покращення якості їжі (більш якісні продукти закупали за готівку) і збільшення її кількості, зменшення днів посту;

- в училище приймають учнів з чотирнадцяти, а не з дванадцяти років і вони самі обережніші і уважніші до свого здоров'я;
- робочі години у спекотні літні дні встановлені більш сприятливо: від 4 до 8 годин з ранку і від 16 до 20 годин після полудня (раніше працювали з 7 до 11 годин і з 15 до 19 годин, коли було ще спекотно);
- прочистка речища ріки Лопань і стічних каналів по берегам цієї ріки і зв'язане з цим значне зменшення кількості шкідливих комах, що переносили малярію [2, 16].

До сказаного можна додати і боротьбу викладачів училища з випадками тютюнопаління і вживання алкоголю.

Колесов з гордістю констатує: «Ученики земледельческого училища по окончанию курса почти поголовно принимаются на военную службу как вполне здоровые и хорошо развитые физически; ученики же гимназий и училищ городских – в большинстве случаев бракуются [2, 79].

Проблема відповідальності людини за власне здоров'я є актуальною і для сучасної доби. Нова наука «валеологія» починає викладатися у вишах з кінця ХХ століття. Нажаль, тютюнопаління, вживання алкоголю – шкідливі звички, з якими боровся Колесов, доповнюються в наш час вживанням наркотиків. Проблема здоров'я учнів і студентів залишається актуальною, тому слова Юрія Пакіна, керівника Клініки активної терапії особливих станів, є своєрідним продовженням через більш ніж 100 років слів Колесова: «Модернізація освіти повинна полягати не лише в якості отримання знань, але і у збереженні і зміцненні здоров'я... мало кого обрадують «круті» інтелектуали з підірваним здоров'ям» [5].

Актуальна тема сьогодення – тема духовності: що таке духовність? Як відбувається становлення духовності? Колесов слово «духовність» не вживає, але і своїм життям, і своїми міркуваннями дав відповідь на поставлені питання: основа духовності – моральність. Духовність – це життя як служіння своїй справі, людям, своїй країні.

Література

1. Колесовъ А.А. Объ удобреніи почвъ / А.А. Колесовъ. – Харьковъ, Типографія Губернскаго Правленія, 1889.
2. Отчетъ по Харьковскому земледѣльческому училищу за 1886 годъ. – Харьковъ, Типографія Губернскаго Правленія, 1887.
3. Колесовъ А.А. Неурожай хлѣбовъ 1891 года і способы къ предупрежденію неурожаевъ / А.А. Колесовъ. – Харьковъ, Типографія Губернскаго Правленія, 1892.
4. Рыбальченко Р.К. Воскресающие имена / Рыбальченко Р.К. // Панорама, №45 (356), листопад 1997.
5. Пакін Ю. – Facebook, група «Союз освітян України», 14 травня 2017.

А.А. КОЛЕСОВ: ПОРТРЕТ НА ФОНЕ СОВРЕМЕННОСТИ

Н.Н. Кузьминская

А.А. Колесов – директор Харьковского земледельческого училища с 1882 по 1901 годы, ученый, педагог. В статье взгляды А.А. Колесова на воспитание рассматриваются в контексте культурно-исторической ситуации конца XIX ст. с учетом актуальности его идей для нынешнего времени. Исходным принципом образования ученый считает нравственное воспитание. Средствами такого воспитания являются изучения богословия, философии, истории. К задачам воспитания А.А. Колесов относит также становление у учеников способности к самостоятельному труду и забота об их здоровье. Основой морального воспитания является, по мнению Колесова, любовь как принцип отношения к миру.

Ключевые слова: Просветительство, Романтизм, позитивизм, нравственное воспитание, образование.

A.A. KOLESOV: THE PORTRAIT ON A BACKGROUND OF PRESENT – DAY REALITY

N.N. Kuzminska

A.A. Kolesov was the director of the Kharkov Agricultural School from 1882 to 1901, the scientist, the teacher. In the article A.A.Kolesov's views at education are considered in a context of a cultural and historical situation of the end XIX century and wish the relevance of his ideas for present time. The basis education scientist considers as moral upbringing, wish is based on the study theology philosophy, history. In Christian religion Kolesov has concentrated attention to one of main principles – the principle of a love. Love is activity attitude in Christianity – love to God, love to others. Kolesov's concept of the love is deduced beyond religion, becomes a principle of the relation to the world, it covers all spheres of human activity. Kolesov moved away from traditional, views that moral principles can be learned by the simple interiorization, he underlines the importance of practical work in matters of education. The study of history gives, the necessary moral experience to choose correct own way. Kolesov understands philosophy as «a practical philosophy», ethics. The information aspect education is considered by Kolesov in the context upbringing, as a part of education. To the tasks of moral upbringing Kolesov also refers a formation at pupils of ability to independent work and care of their health.

Key words: Enlightenment, Romanticism, positivism, moral upbringing, education.